

Підготовка докторів філософії: європейський досвід і вітчизняні практики

Вікторія Меньяло,
д.пед.н., професор,
координатор PhD-програм
Запорізького національного університету

PhD

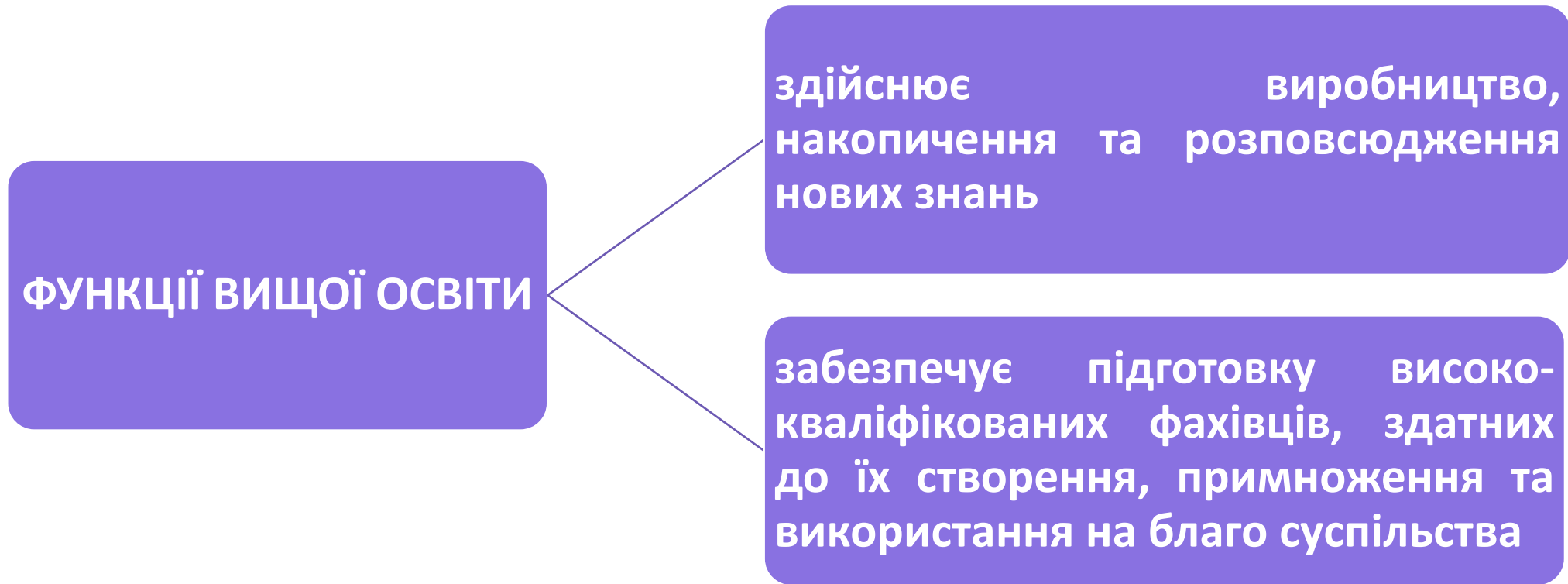
Лісабонська стратегія

У березні 2000 року Лісабонська стратегія поставила амбітну мету перед європейськими країнами – стати найбільш конкурентоспроможною та динамічною **економікою, заснованою на знаннях** і здатною до постійного зростання, забезпечуючи при цьому більшу кількість найкращих робочих місць

Вища освіта як чинник економічного зростання

Особливо наочно ці функції поєднуються на **третьому рівні вищої освіти**, де тісно переплітаються основні складові інноваційного процесу:

освіта, наука та інновації

Доктори філософії як ключові гравці суспільства знань

Knowledge workers

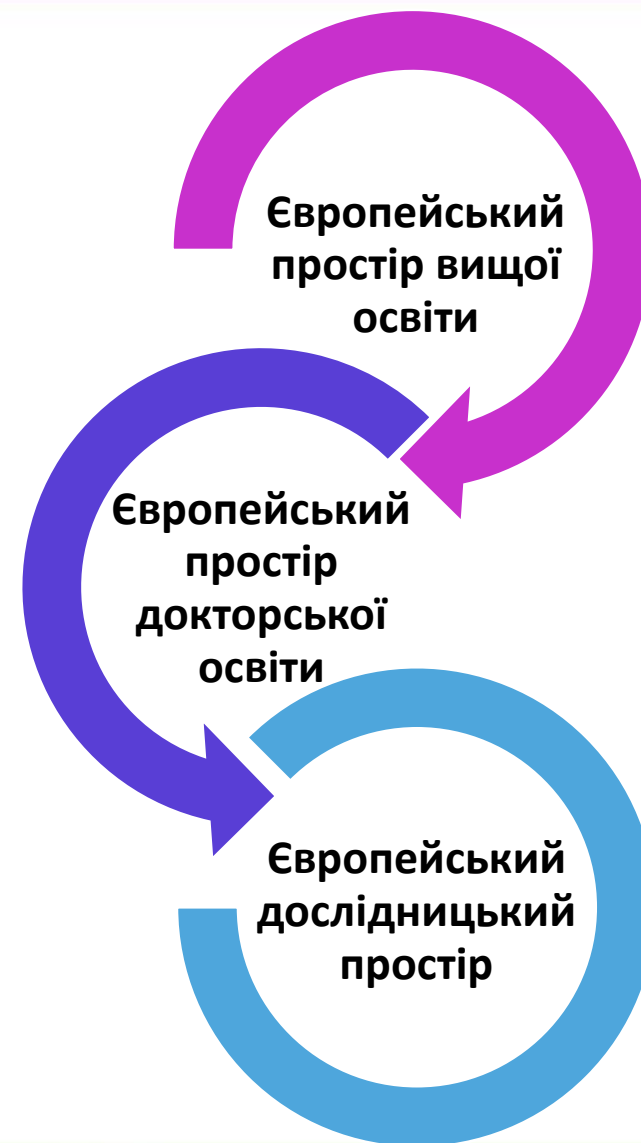
У сучасних умовах докторська освіта стає чимось більшим, ніж традиційна підготовка наступної генерації дослідників. Її все частіше розглядають як потужний засіб для виробництва працівників інтелектуальної праці (англ. Knowledge workers)

Key Actors

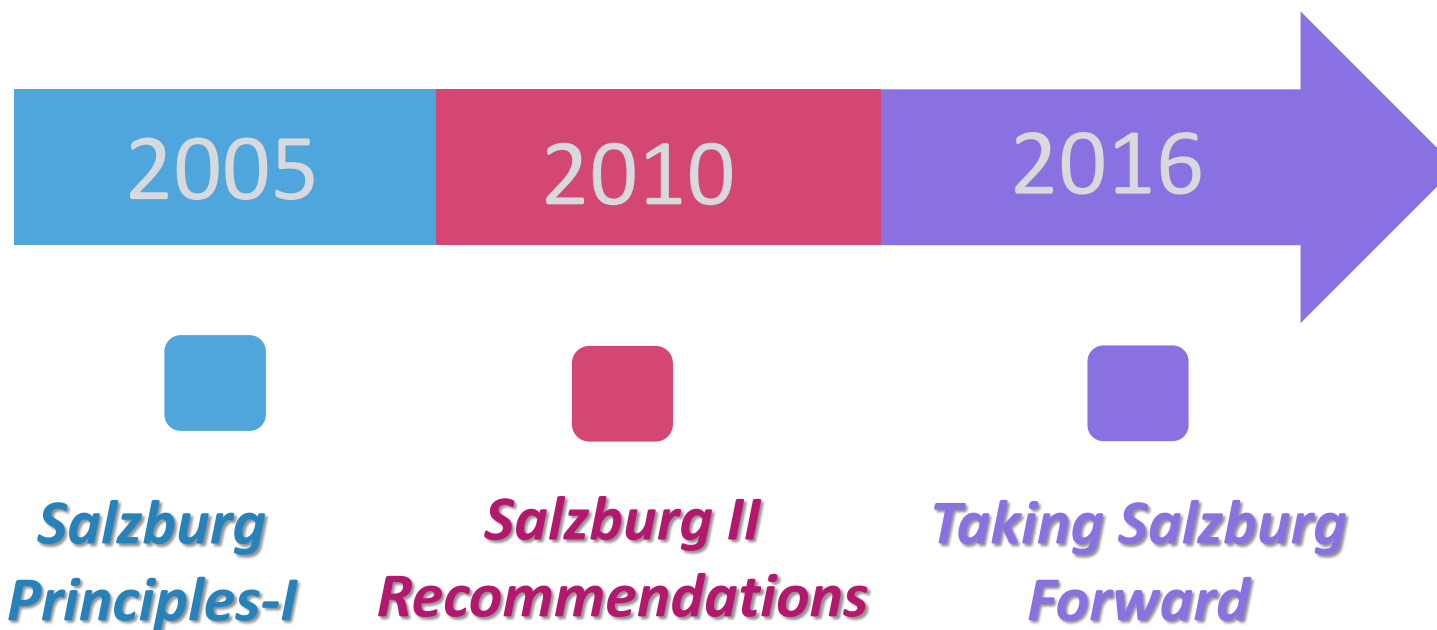
Організація європейського співробітництва та розвитку (ОЕСР) визначає випускників докторантури як **ключових гравців** (англ. Key Actors) у сфері виробництва знань, їх поширення та застосування

Європейський простір докторської освіти

Докторський рівень вищої освіти виступає площиною перетинання між ЄПВО і ЄДП, створюючи **Європейський простір докторської освіти**

Європейська політика щодо розвитку докторської освіти

«Критична маса» дослідників і досліджень

- Відповідно до Зальцбургських принципів підготовка доктора філософії не може бути якісною, якщо у закладі вищої освіти відсутня **«критична маса» досліджень і дослідників**, які спільно працюють в одному науковому напрямі.
- Термін «критична маса» визначається наявністю **потужного наукового потенціалу** в закладі вищої освіти / науковій установі, де проходить підготовка аспіранта

Ліцензійні вимоги для відкриття аспірантури

Для третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти – наявність

не менше двох докторів наук

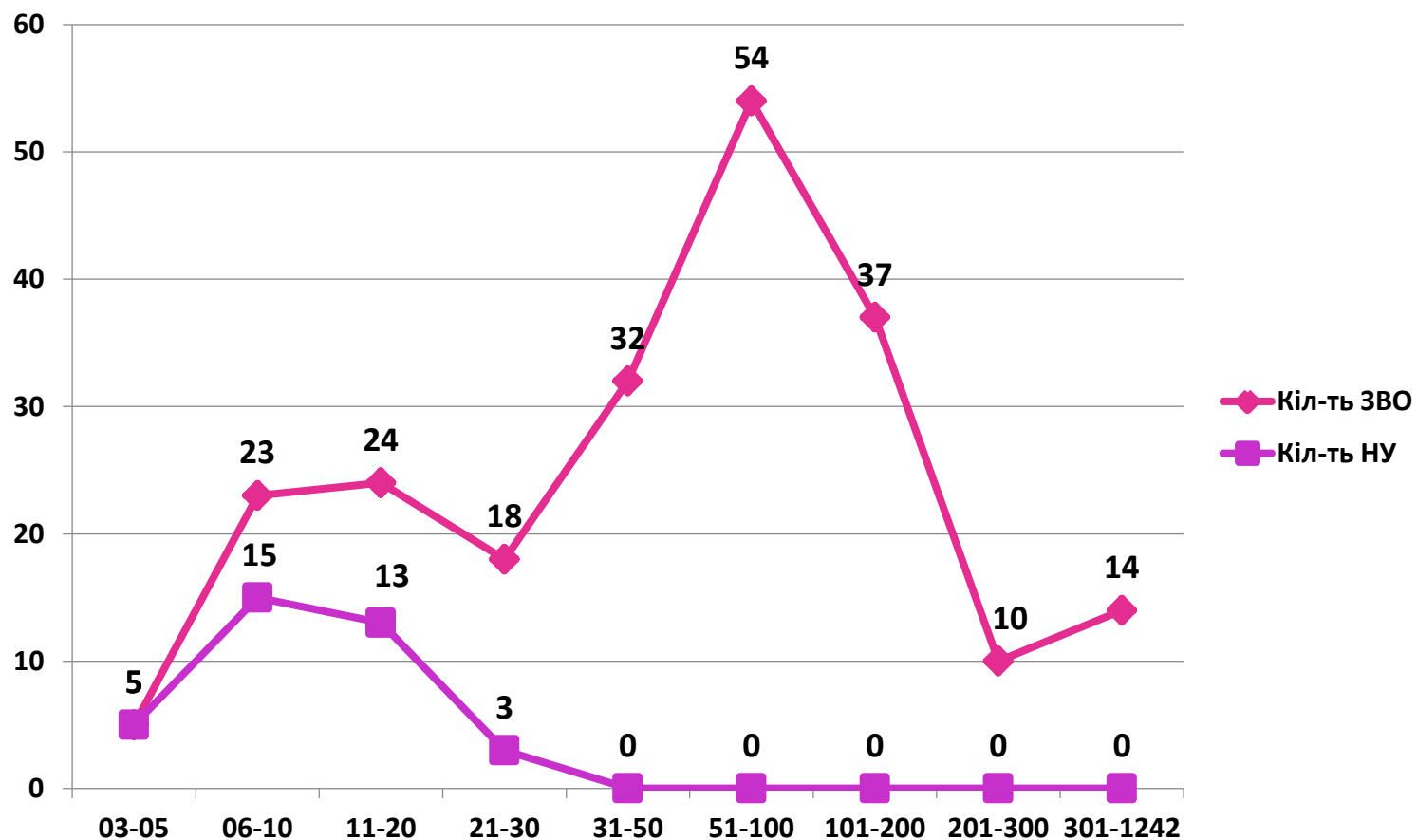
для здійснення керівництва науковою складовою кожної освітньо-наукової програми

Згідно даних ЄДЕБО ліцензії на підготовку здобувачів ступеня доктора філософії отримали 217 закладів вищої освіти та 36 наукових установ

Про затвердження Ліцензійних вимог провадження освітньої діяльності: постанова КМУ № 1187 від 30.12.2015 р.

Ліцензійний обсяг у ЗВО/НУ

Ліцензійний обсяг	ЗВО		НУ
	Відсоток	Кількість	Відсоток
03-30	32,26%	70	100%
31-200	56,68%	123	
201-1242	11,06%	14	

за даними ЄДЕБО

Вимоги до акредитації освітньо-наукових програм

Критерій 10. Навчання через дослідження

Цей критерій застосовується під час акредитації освітніх програм третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти.

1. Зміст освітньо-наукової програми відповідає науковим інтересам аспірантів (ад'юнктів) і забезпечує їх повноцінну підготовку до дослідницької та викладацької діяльності в закладах вищої освіти за спеціальністю та/або галуззю.

2. Наукова діяльність аспірантів (ад'юнктів) відповідає напряму досліджень наукових керівників.

3. Заклад вищої освіти організаційно та матеріально забезпечує в межах освітньо-наукової програми можливості для проведення її апробації результатів наукових досліджень відповідно до тематики аспірантів (ад'юнктів) (проведення регулярних конференцій, семінарів, колоквіумів, доступ до використання лабораторій, обладнання тощо).

4. Заклад вищої освіти забезпечує можливості для залучення аспірантів (ад'юнктів) до міжнародної академічної спільноти за спеціальністю, зокрема через виступи на конференціях, публікації, участь у спільних дослідницьких проєктах тощо.

5. Наявна практика участі наукових керівників аспірантів у дослідницьких проєктах, результати яких регулярно публікуються та/або практично впроваджуються.

6. Заклад вищої освіти забезпечує дотримання академічної доброчесності у професійній діяльності наукових керівників та аспірантів (ад'юнктів), зокрема вживає заходів для унеможливлення наукового керівництва особами, які вчинили порушення академічної доброчесності.

«Критична маса» - ?

Положення про акредитацію освітніх програм: наказ МОН № 977 від 11.07.19 р.

Методичні рекомендації до акредитації освітніх програм

У контексті оцінки «критичної маси» кращою практикою вважається проходження ЗВО (науковою установою) наукової атестації відповідно до критеріїв і процедури, яку встановлює МОН. ЗВО чи наукова установа, які не пройшли таку атестацію, повинні представити експертам докази своєї наукової спроможності за спеціальністю ОП та за напрямками досліджень аспірантів у формі публікацій у вітчизняних і міжнародних фахових журналах, монографій, технічних розробок тощо.

ЗВО (наукова установа) має заповнити таблицю «Відповідність тем аспірантів опублікованим працям їх керівників» (подається разом із відомостями про самооцінювання як додаток).

**Відповідність тем
дисертацій аспірантів
тематичі публікацій
наукових керівників**

*Рекомендації щодо застосування критеріїв оцінювання якості освітньої програми /
Затверджено Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти 17 листопада 2020 р.*

Рекомендації щодо акредитації освітніх програм третього рівня

Наявність критичної маси для якісної підтримки наукової роботи аспірантів визначається шляхом ідентифікації у відповідному закладі (установі) або через партнерські зв'язки ОП з іншими закладами (установами) потенційних рецензентів аспірантських досліджень. Відповідно до чинної Постанови КМУ № 167 від 6 березня 2019 «Про проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії», рецензент (член разової спеціалізованої вченої ради) повинен мати не менше трьох наукових публікацій, опублікованих за останні п'ять років, за науковим напрямом, за яким підготовлено дисертацію здобувача, з яких не менше однієї публікації у виданнях, проіндексованих у базах даних Scopus та/або Web of Science Core Collection. Цей документ чинний до кінця 2020 року.

**Наявність двох
потенційних
рецензентів**

Рекомендації для експертів Національного агентства стосовно акредитації освітніх програм третього рівня вищої освіти (додаток до Методичних рекомендацій для експертів 2019 р.)

Рекомендації щодо акредитації освітніх програм третього рівня

Звертаємо увагу, що у відповідності з європейською та світовою практикою, атестація аспіранта повинна проходити у разовій спеціалізованій вченій раді, сформованій в тому ж закладі вищої освіти (науковій установі), в якому здійснювалася підготовка. Відповідний принцип відображено в проєкті «Порядку присудження наукових ступенів», розробленого Національним агентством і тому при акредитації ОП третього рівня вищої освіти Національне агентство рекомендує пересвідчитися у можливості закладу сформувати відповідну разову спеціалізовану вчену раду для атестації аспірантів, які проходять підготовку за відповідною ОП.

Спроможність закладу створити разову спеціалізовану вчену раду: наявність трьох (голова і два рецензенти) науковців, з них не менше двох докторів наук

Рекомендації для експертів Національного агентства стосовно акредитації освітніх програм третього рівня вищої освіти (додаток до «Методичних рекомендацій 2019 р.»)

Порядок про підготовку здобувачів ступеня доктора філософії

Науковий керівник, який є доктором наук, може здійснювати одночасне наукове керівництво (консультування), як правило, не більше п'яти здобувачів наукових ступенів, включаючи тих, що здобувають науковий ступінь доктора наук.

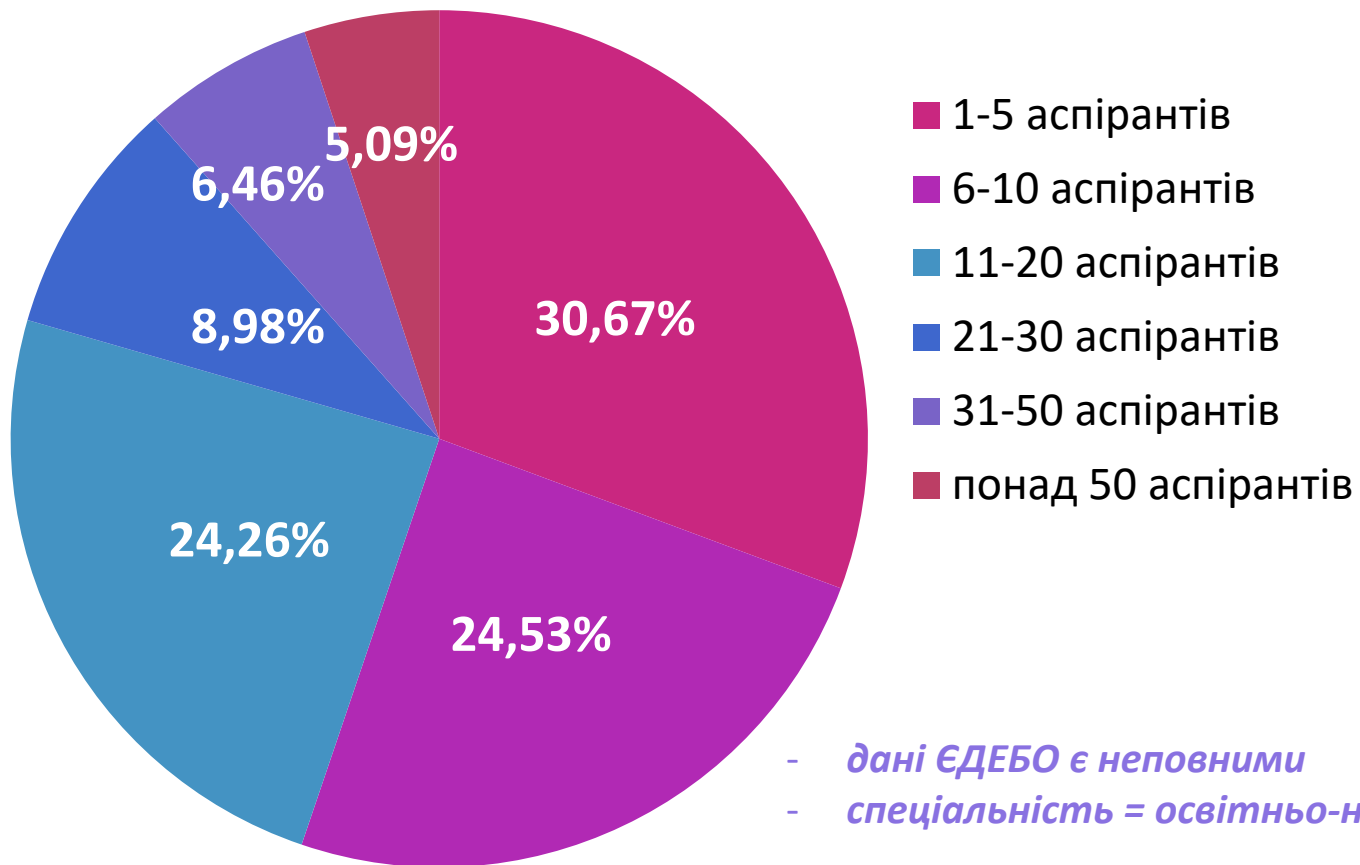
Науковий керівник, який має ступінь доктора філософії, може здійснювати одночасне наукове керівництво роботою над дисертаціями, як правило, не більше трьох здобувачів наукового ступеня доктора філософії.

**Два доктори наук –
до 10 аспірантів
на освітньо-
науковій програмі**

Порядок про підготовку здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії: постанова КМУ №261 від 23.03.2016 р.

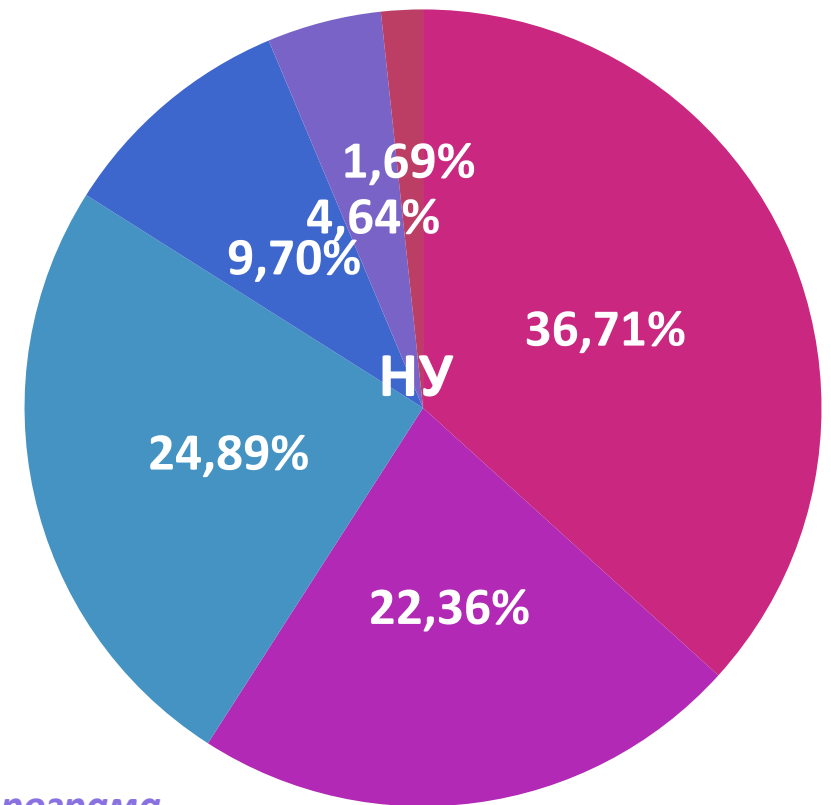
Аналіз даних ЄДЕБО (2016-2020)

ЗВО: кіл-ть освітньо-наукових програм - 1904

- дані ЄДЕБО є неповними
- спеціальність = освітньо-наукова програма

НУ: кіл-ть освітньо наукових програм - 239

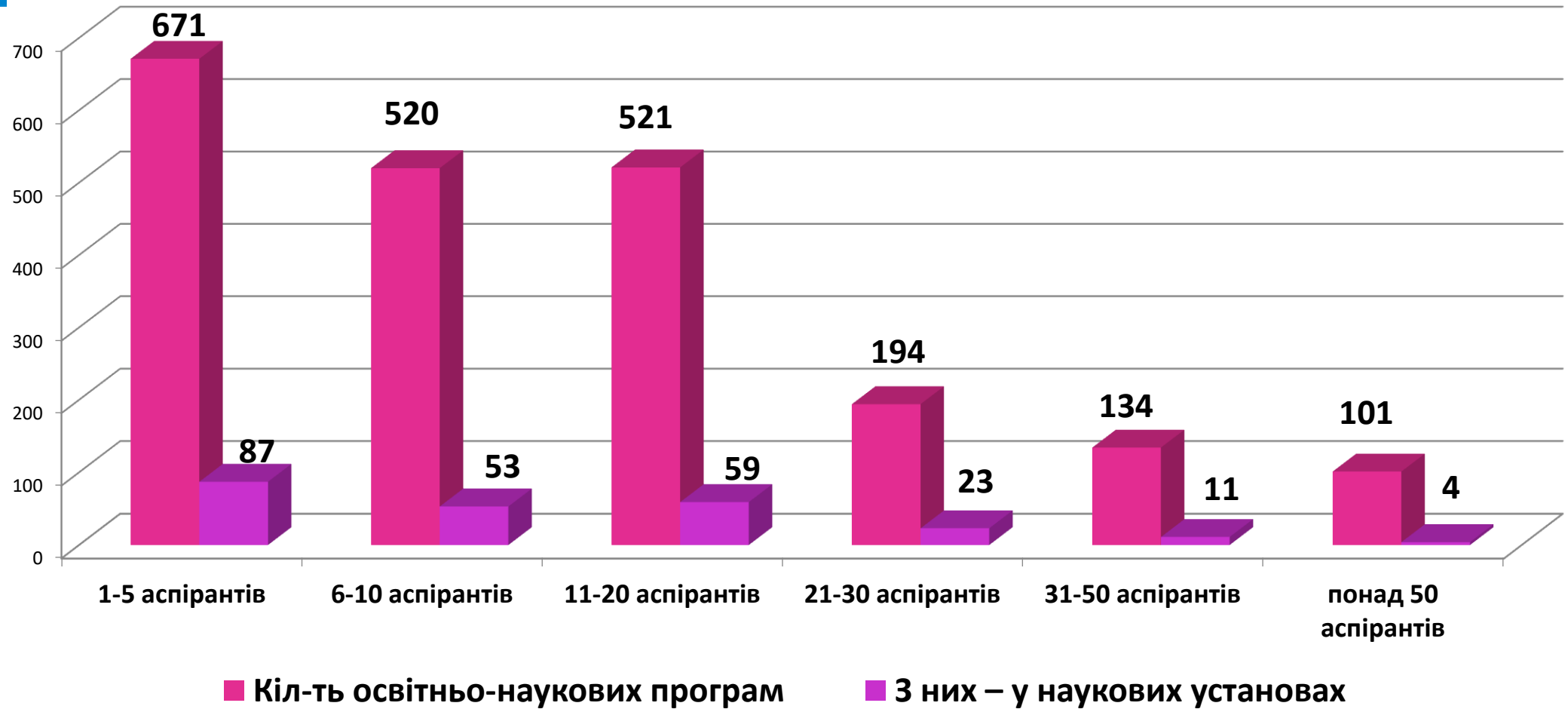

«Критична маса» аспірантів

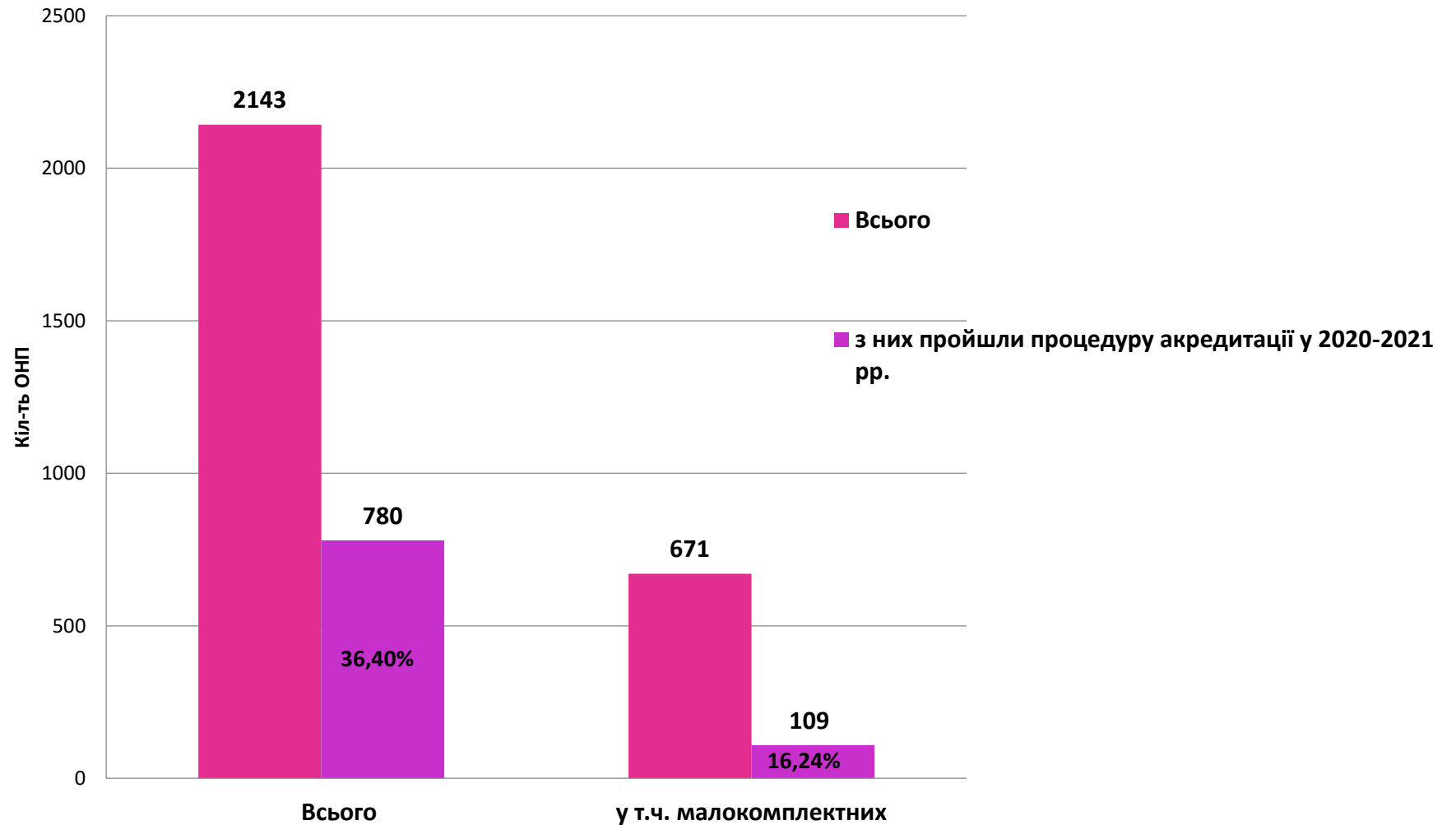
- М. Винницький: «.... Шанс акредитувати програму, на якій вчиться один аспірант, **дуже-дуже низькі**. У нас наплодилося дуже багато аспірантських програм... Тому з часом ми маємо **укрупнювати** наші аспірантські програми».

Аналіз даних ЄДЕБО (2016-2020 рр.)

- дані ЄДЕБО є неповними
- спеціальність = освітньо-наукова програма

Аналіз даних Нацагентства

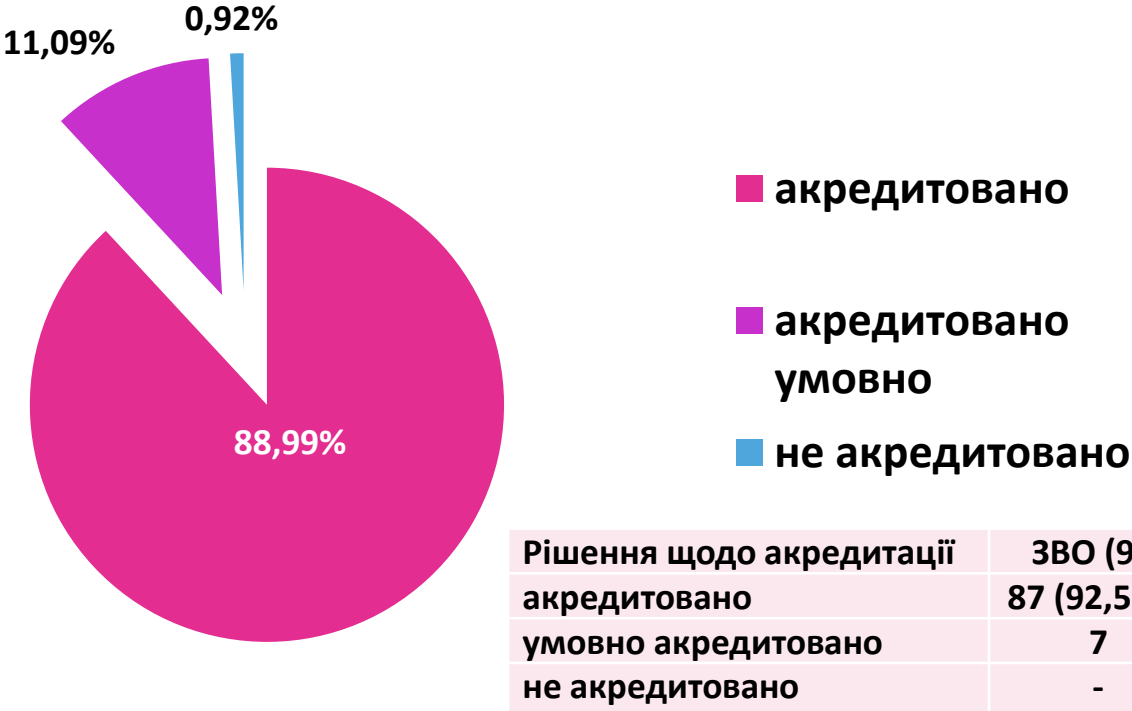

за даними системи Нацагентства

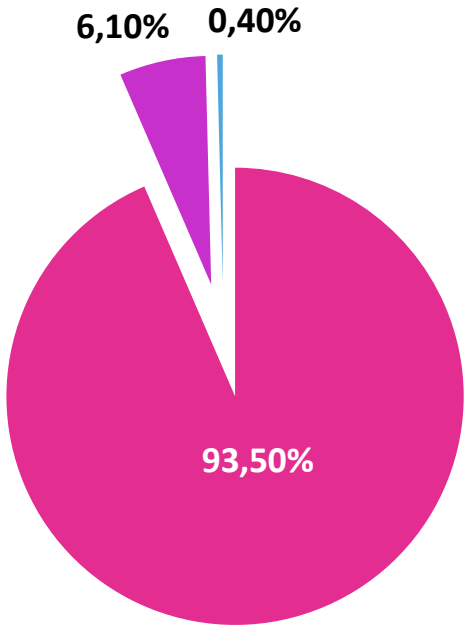
Аналіз даних Нацагентства

- Рез-ти акредитації 109 малокомплектних освітньо-наукових програм у 2020/2021 рр.

Середні показники по Україні щодо результатів акредитації освітньо-наукових програм

за даними системи Нацагентства

за даними Звіту Нацагентства

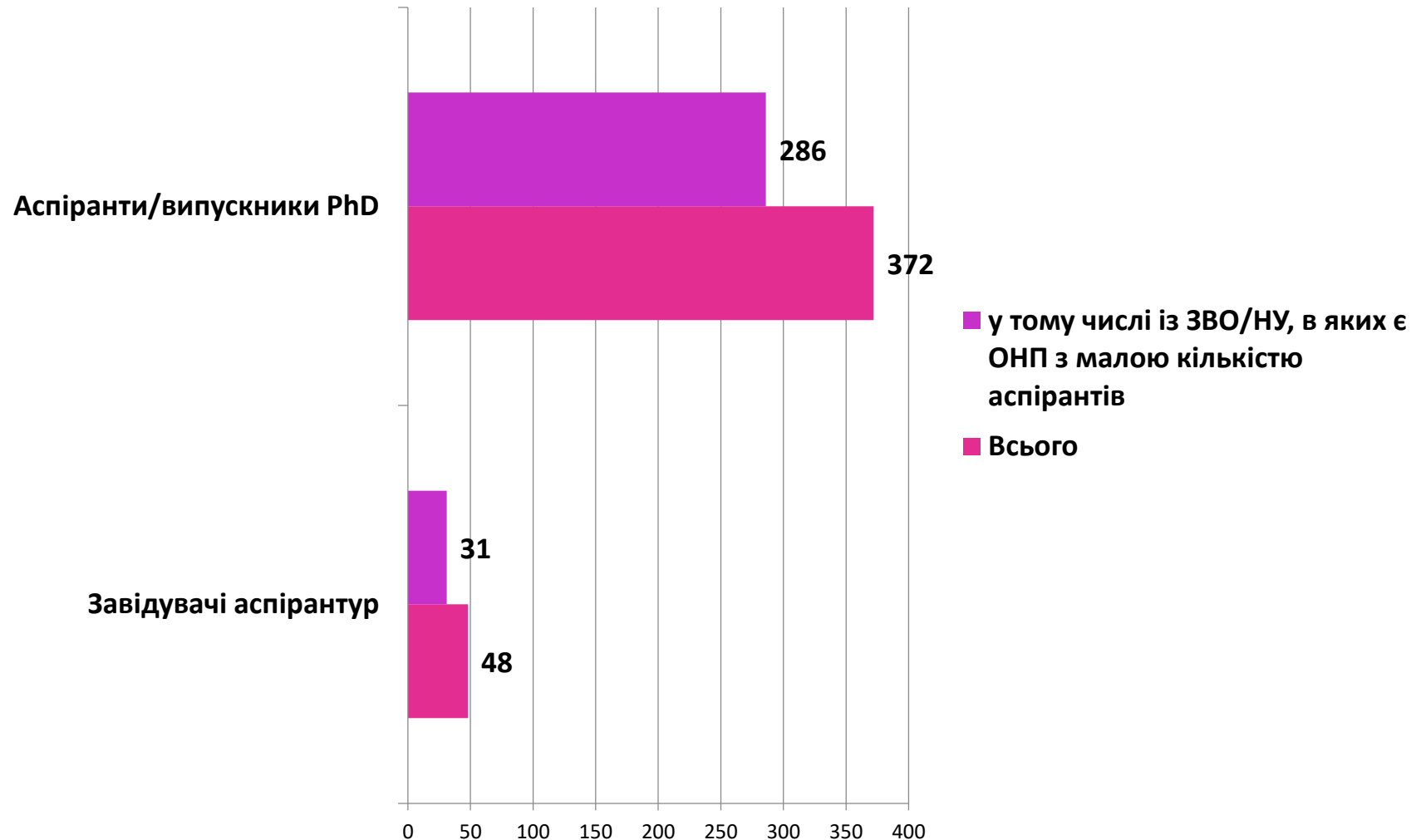
Умовно акредитовані малокомплектні освітньо-наукові програми

Спеціальність	Кіл-ть аспірантів за даними ЄДЕБО	Номер критеріїв з оцінкою Е	Кіл-ть аспірантів у Відомостях про самооцінювання
103 Науки про Землю (НУ)	2	2	2
032 Історія та археологія (НУ)	3	2	7
053 Психологія (НУ)	4	2	7
151 Автоматизація та комп'ютерно-інтегровані технології (НУ)	3	2; 8	4
263 Цивільна безпека (ЗВО)	4	2; 10	1
104 Фізика та астрономія (ЗВО)	4	10	4
052 Політологія (ЗВО)	4	2; 6	11
104 Фізика та астрономія (ЗВО)	3	10	3
074 Публічне управління та адміністрування (ЗВО)	5	2; 8	5
011 Науки про освіту (ЗВО)	2	2	4
122 Комп'ютерні науки та інформаційні технології (ЗВО)	1	2	7

Превалює Критерій 2 . Структура та зміст освітньої програми

Аналіз результатів опитування аспірантів і зав. аспірантур ЗВО/НУ

ЗАВІДУВАЧІВ ВІДДІЛІВ АСПІРАНТУРИ,
АСПІРАНТІВ 2016-2020 РР. ВСТУПУ І
ДОКТОРІВ ФІЛОСОФІЇ

**ЗАПРОШУЄМО ДОЛУЧИТИСЯ ДО
ДОСЛІДЖЕННЯ**

ЗДОБУТКИ І ВИКЛИКИ
ЕКСПЕРИМЕНТУ З
ПРИСУДЖЕННЯ НАУКОВОГО
СТУПЕНЯ ДОКТОРА
ФІЛОСОФІЇ

АНКЕТА ДЛЯ ЗАВІДУВАЧІВ

АНКЕТА ДЛЯ АСПІРАНТІВ

НАЦІОНАЛЬНЕ АГЕНТСТВО ІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ
України

РАДА МОЛОДИХ УЧЕНИХ

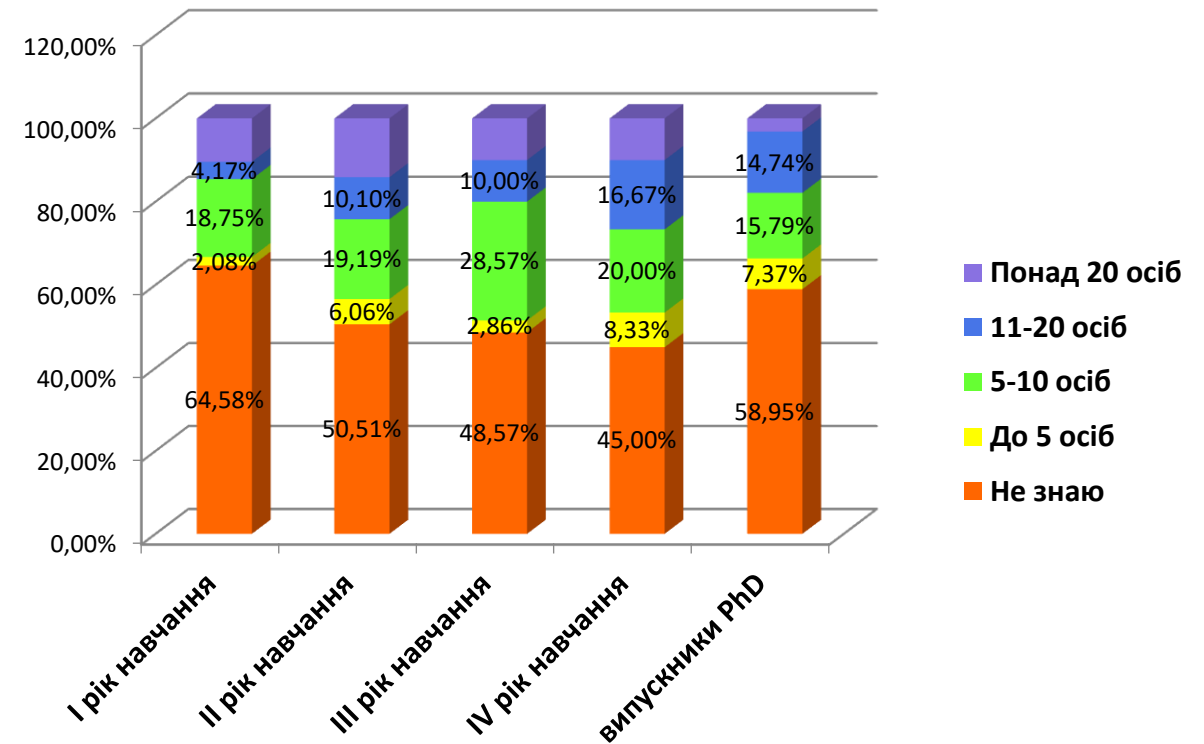
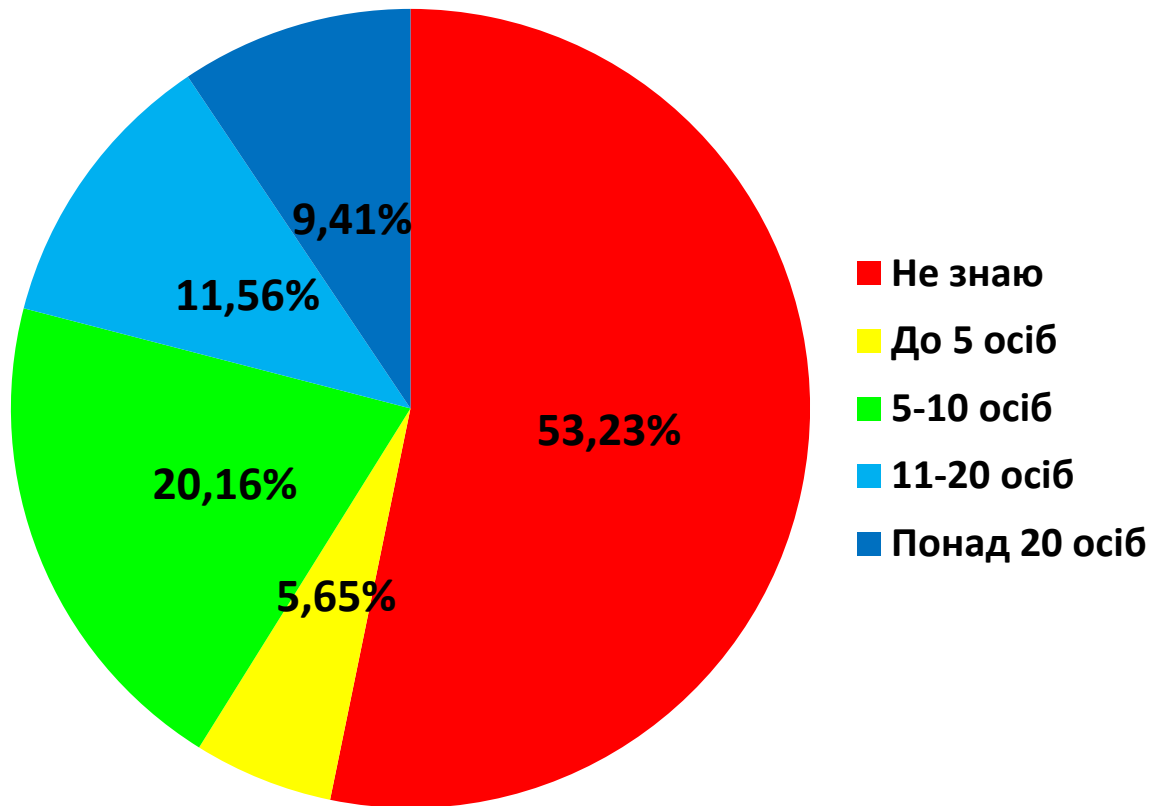
ОСВІТ АНАЛІТИКА

*Вересень 2021 р.
Поширення гугл-форми*

Аналіз результатів опитування аспірантів і зав. аспірантур ЗВО/НУ

Відповіді аспірантів/випускників PhD на запитання:
«Зазначте загальну кількість аспірантів на Вашій освітньо-науковій програмі»

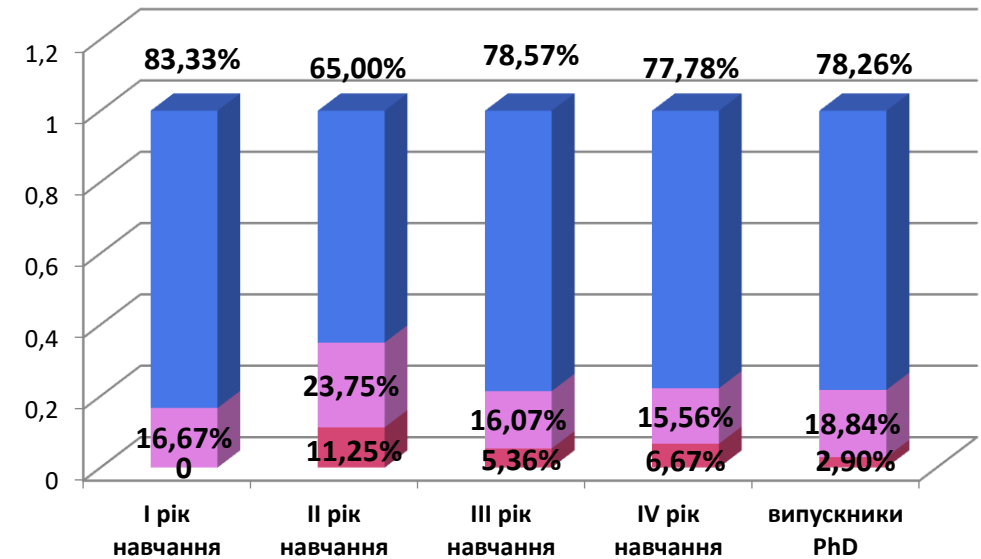
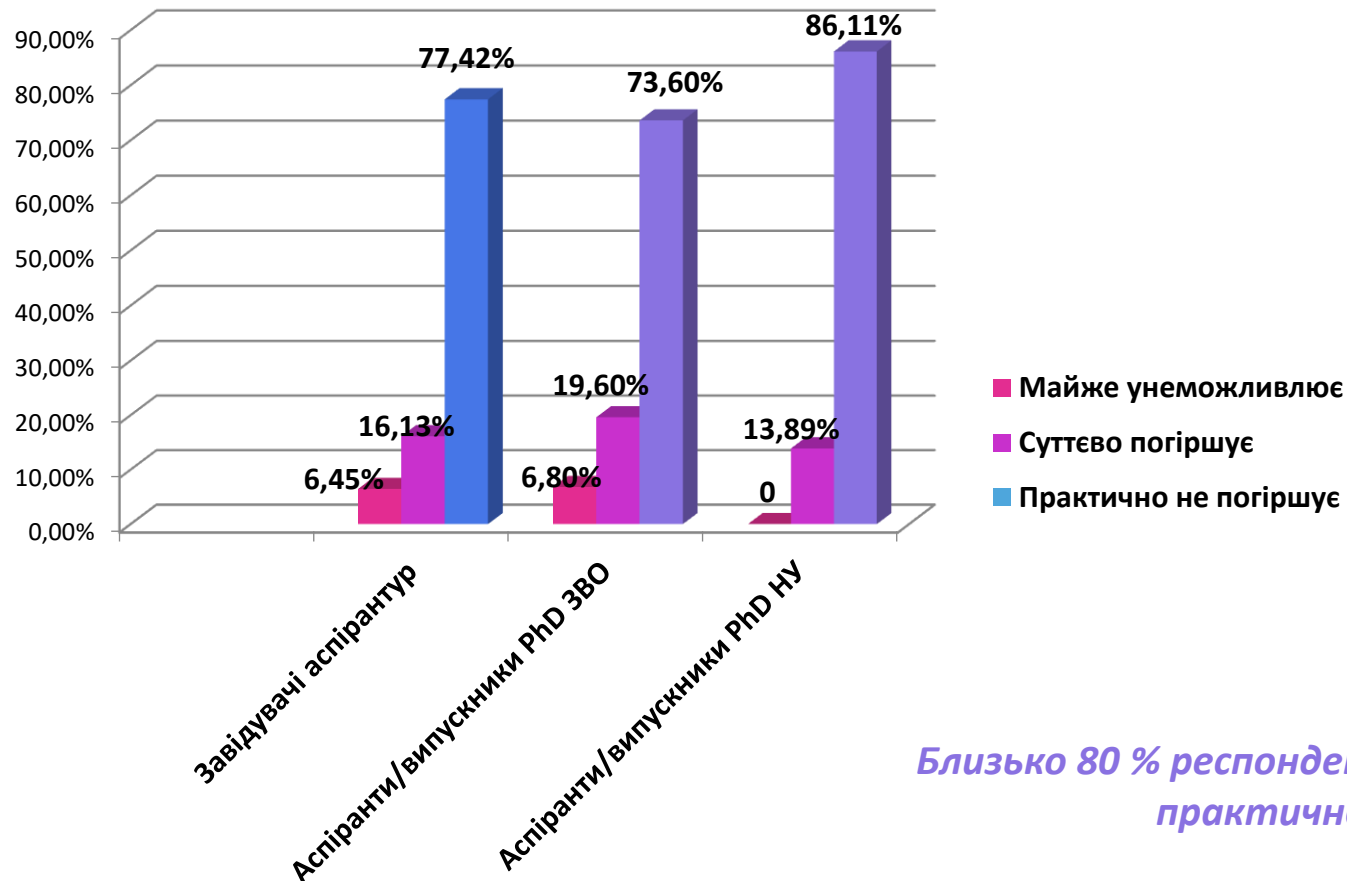

Аналіз результатів опитування аспірантів і зав. аспірантур ЗВО/НУ

Відповіді на запитання:

«Якою мірою впливає мала кількість аспірантів на якість їх підготовки?»

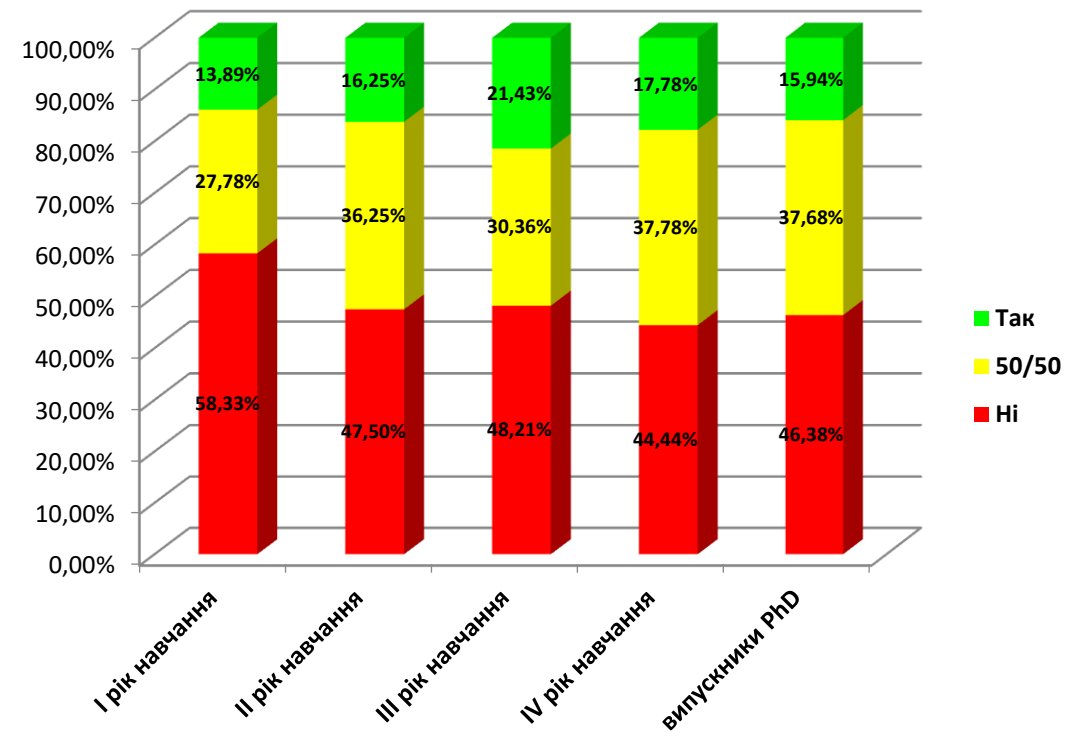
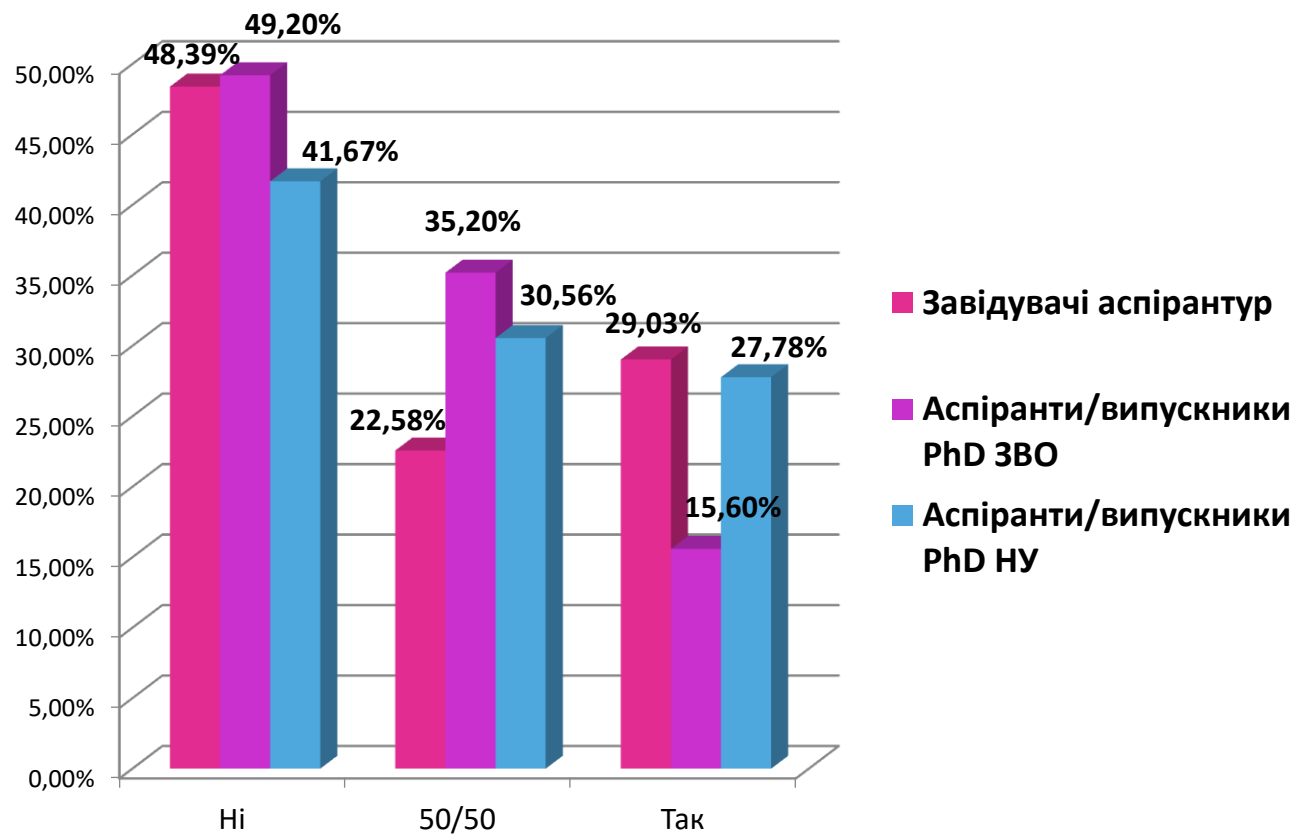

Близько 80 % респондентів вважають, що мала кількість аспірантів практично не погіршує якість їх підготовки

Аналіз результатів опитування аспірантів і зав. аспірантур ЗВО/НУ

Відповіді на запитання: «Чи впливає негативно мала кількість аспірантів на якість їхньої підготовки через недостатні можливості забезпечення повноцінного освітнього процесу та професійних консультацій?»

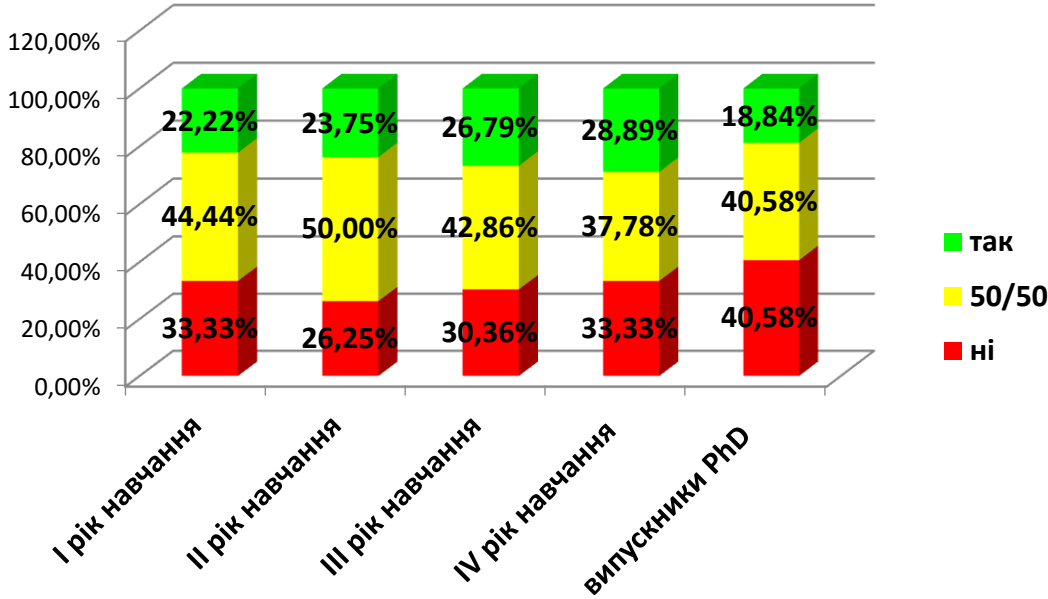
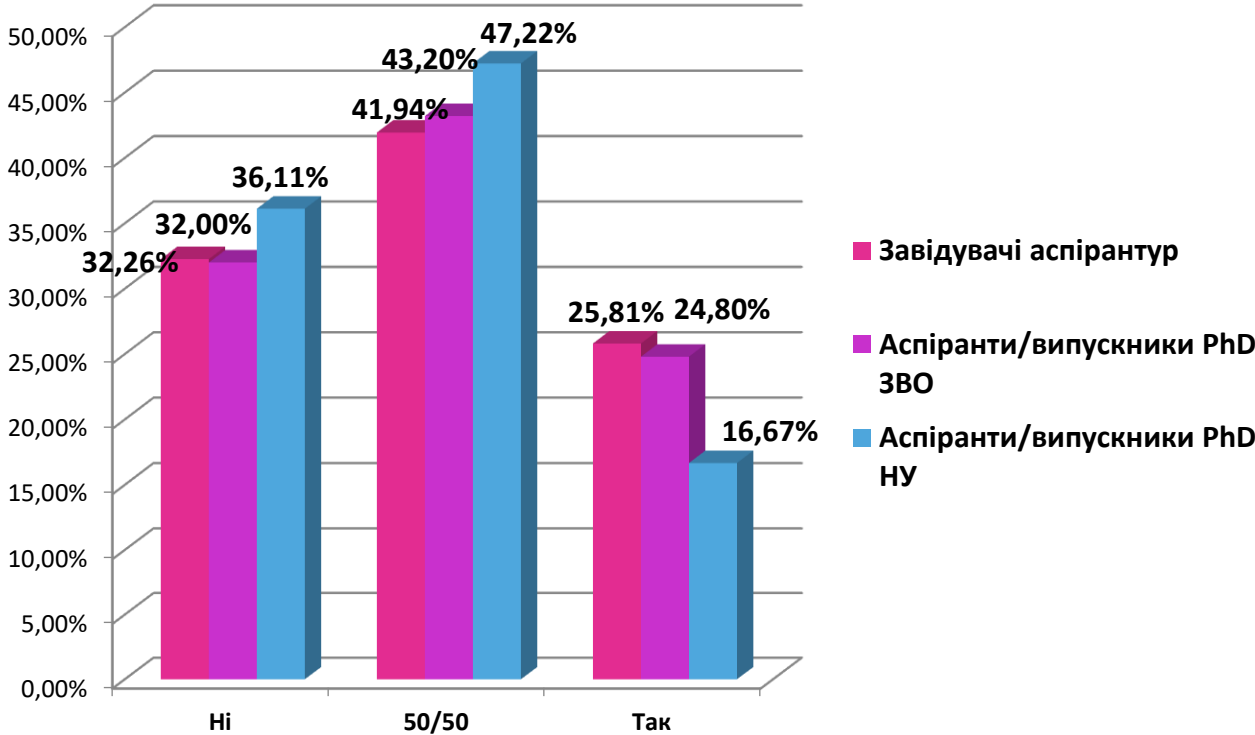

Близько 50 % респондентів вважають, що мала кількість аспірантів не впливає, зокрема на якість освітнього процесу

Аналіз результатів опитування аспірантів і зав. аспірантур ЗВО/НУ

Відповіді на запитання: «Чи стимулює мала кількість аспірантів відповідальність та концентрацію всього структурного підрозділу на аспірантові?»

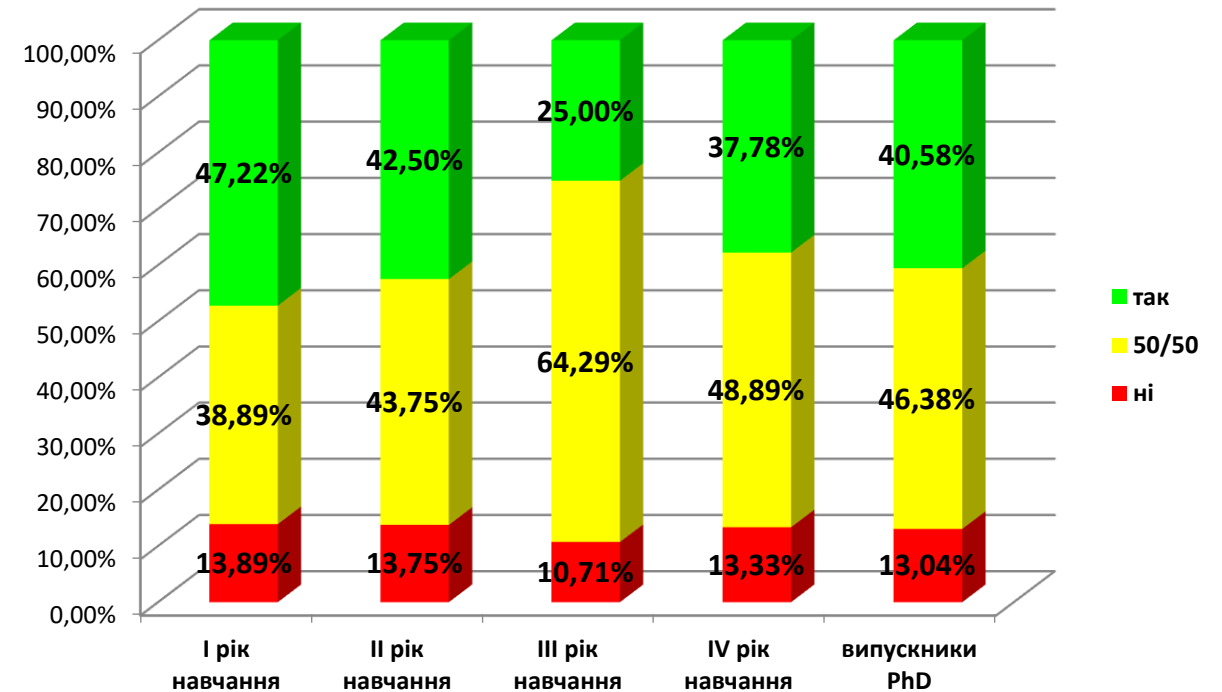
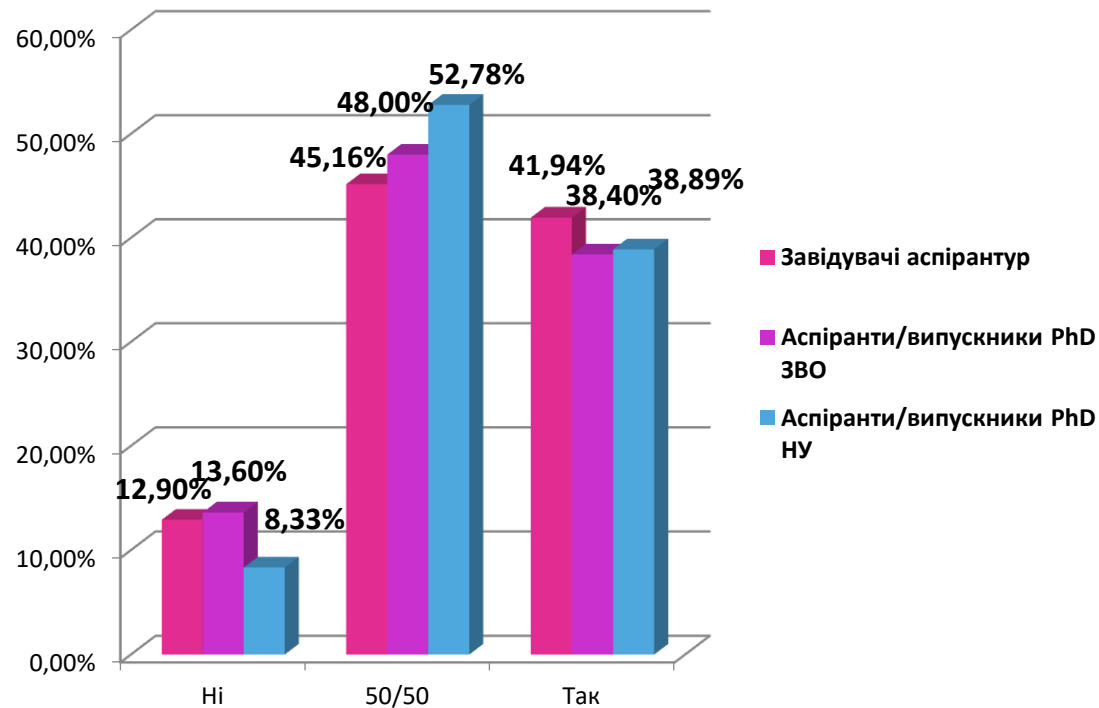

Понад 30 % респондентів не погоджуються з тим, що мала кількість аспірантів стимулює відповідальність і концентрацію всього структурного підрозділу на аспірантові

Аналіз результатів опитування аспірантів і зав. аспірантур ЗВО/НУ

Відповіді на запитання: «Чи погоджуєтесь Ви, що зі збільшенням кількості аспірантів на ОНП підвищується вірогідність створення ефективного творчого середовища, стимулюється наукова дискусія, зростає конструктивна конкуренція?»

Близько 40% респондентів погоджуються з тим, що зі збільшенням кількості аспірантів підвищується вірогідність створення ефективного творчого середовища; у той же час близько 50% - не визначилися

- У структурі третього рівня вищої освіти майже половина освітньо-наукових програм є малокомплектними (до 10 аспірантів), причому цей фактор не є ознакою виключно наукових інститутів, а є характерним навіть для топових ЗВО.
- Державна політика та існуюча нормативна база не спрямовані на концентрацію підготовки докторів філософії виключно в тих ЗВО/НУ, де є потужні наукові школи та існує «критична маса» дослідників і досліджень.
- Потенційна та реальна кількість аспірантів на освітньо-науковій програмі практично не впливають на результати ліцензування та акредитації. Є приклади, де мінімальна кількість ліцензійних місць, виділених МОН України на ЗВО/НУ, дорівнює трьом, а на ОНП, що акредитуються, навчається один аспірант.
- У ЗВО/НУ недостатньо сформоване дослідницьке середовище, в якому відбувається підготовка та обговорення результатів роботи аспірантів, про що свідчить той факт, що понад 50% аспірантів не знають, яка кількість їх навчається на ОНП; також майже половина здобувачів не визначилися з відповіддю на питання, чи покращується творча атмосфера зі збільшенням кількості аспірантів

- Посилення вимог щодо ліцензування освітньо-наукових програм аспірантури.
- Обов'язкове внесення здобувачів третього рівня вищої освіти до ЄДЕБО.
- Врахування результатів атестації напрямів наукової діяльності та ефективності функціонування аспірантури при акредитації освітньо-наукових програм підготовки доктора філософії.
- Подальша інституціоналізація третього рівня вищої освіти шляхом укрупнення (утворення спільних) освітньо-наукових програм та створення докторських шкіл у тих закладах, де сформовані потужні наукові школи.

Польський закон «Про вищу освіту і науку» (2018)

- Докторська підготовка може здійснюватися у закладі вищої освіти або науковій установі лише за тією науковою спеціальністю, за якою заклад (установа) має наукову категорію рівня А+, А, В+, яка присвоюється Комітетом евалюації науки (КЕН) терміном на чотири роки.
- Цей же Комітет здійснює й евалюацію якості підготовки здобувачів наукового ступеня в докторській школі. Натомість, оцінювання якості освіти на бакалаврському та магістерському рівнях забезпечується Польською акредитаційною комісією (ПАК).
- Право присудження наукових ступенів у Польській Республіці має заклад вищої освіти або наукова установа, яка пройшли процедуру евалюації науки і мають наукову категорію А+, А або В+ за відповідною спеціальністю.

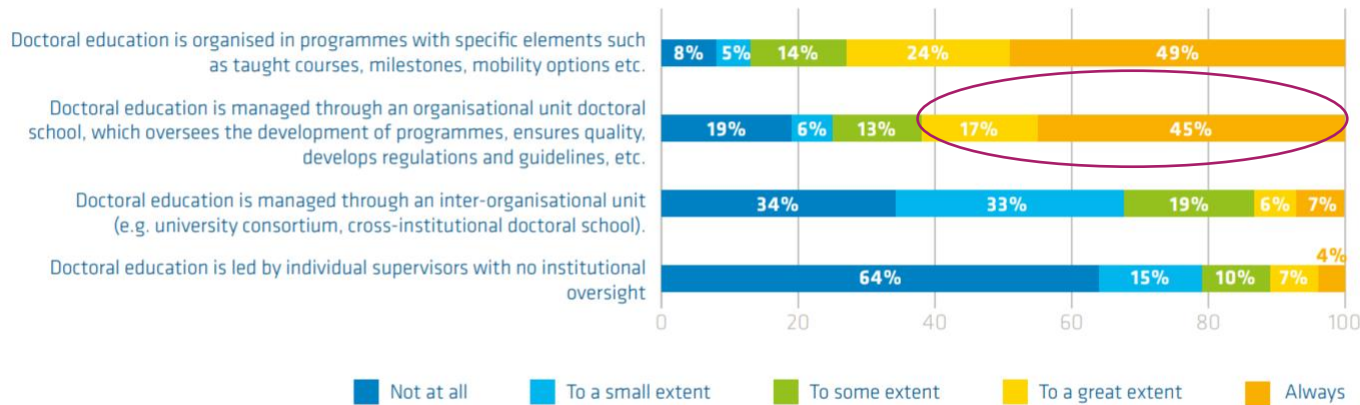
Закон Республіки Польщі «Про вищу освіту і науку» / Пер. з польської І. Дегтярьова, С. Федонюк, Л. Колісник. К.: Таксон, 2020. 336 с.

Докторські школи в європейських ЗВО

Результати опитувань, проведених у 300 європейських закладах у 2017-2018 рр

Figure 2: Organisation of doctoral education

Doctoral programmes with specific elements such as taught courses, milestones, mobility options, etc. are present in 73% of responding universities, either "to a great extent" (24%) or "always" (49%) (cf. Figure 2). Organisational units such as doctoral schools which oversee the development of programmes, ensure quality, develop regulations and guidelines, etc. are present in 62% of responding universities, either "to a great extent" (17%) or "always" (45%).

- *Doctoral Education in Europe Today: Approaches and Institutional Structures. Survey.* /Hasgall A., Saenen B., Borrell-Damian L. Berlin: European University Association, 2019. 40 p. URL: <https://eua.eu/downloads/publications/online%20eua%20cde%20survey%2016.01.2019.pdf>

Підтримка дослідження

проект

- «Здобутки і виклики експерименту з присудження наукового ступеня доктора філософії»

учасники

- Виконавець: аналітичний центр «Освітаналітика»
- Партнери: Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти
- Рада молодих вчених МОН України

фінансування

- Міжнародний фонд «Відродження»
- Посольство Швеції в Україні

ДЯКУЮ ЗА УВАГУ!

Вікторія Меньйло
д.пед.н., професор,
координатор PhD-програм
Запорізького національного університету
menialo@st.znu.edu.ua

